

Η ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ ΚΑΙ Η ΑΡΕΤΗ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ¹

II. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΣΜΟΥ

Μπορούμε να παρουσιάσω την άρχη, που θα την ονομάσω «τό Ευδαιμονιστικό 'Αξίωμα», και η οποία, άφ' ότου όρθωθήθηκε από τον Σωκράτη, κατέστη θεμελιώδης για σχεδόν όλους τους μεταγενέστερους ήθικους φιλοσόφους της κλασσικής αρχαιότητας. Τούτη είναι ότι την ευδαιμονία την επιθυμούν όλοι οι άνθρωποι ως τον έσχατο σκοπό (τέλος) όλων των έλλογων ενεργειών τους.¹⁴ Τήν καλύτερη ένδειξη για τό τί σημαίνει αυτό τη βρίσκουμε σε μία παρατήρηση του Πλάτωνα, την οποία θα επικροτούσε κάθε άρχαιος "Ελληνας ήθικολόγος:

1. Παραρτήθηκε άρχικώς στην Cambridge Philological Society και δημοσιεύθηκε στο *Proceedings* της (210 [ns. 30], 1984), 181-213. άναδημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Topoi* 4(1985), 3-22.

¹⁴ Εδώ έχει ύποσει ούσιαστική άνωθείωση.

2. [Σημείωση του μεταφραστή: Στο τίμημα I του κεφαλαίου 8 (α. 200-3 στο πρωτότυπο), που φέρει τον τίτλο «*Αρετή, ευδαιμονία: their translation*», ό συγγραφέας άσχολείται με τό πρόβλημα της άπόδοσης στα άγγλικά των όρων *ἀρετή* και *εὐδαιμονία*. Μετά από διεξοδική συζήτηση καταλήγει στο να προκρίνει άντιστοίχα τους όρους 'virtue' και 'happiness'. Δεδομένου ότι στα νέα 'Ελληνικά δεν ύφίσταται άντιστοίχο πρόβλημα άπόδοσης, έπόσον οι όροι παραμένουν άμετάβλητοι, έκρινε πώς τό τίμημα αυτό έπρεπε να παραμείνεί από την έλληνική έκδοση. Σ' αυτό συμφώνησε άνεπιφύλακτα και ό ίδιος ό καθηγητής Γ. Βλαστός. Για λόγους συνέπειας πάντως κρίθηκα τους παραθεμάτων και των ύποσημασμένων όσων έχουν στο πρωτότυπο.]

14. 'Εδώ ή έπιθυμία για ευδαιμονία είναι καθάρως αυτοαναφορική: συνιστάται στην έπιθυμία του ίδιου για τό δική του ευδαιμονία και όχι κανενος άλλου. Τούτη ή προτίθεση είναι τόσο βαθιά ριζωμένη ώστε θαλάσ θωπεύεται ως δόξαση, ποτε δεν παρεκτρέπηται ή επιθυμία για αυτήν στο Πλάτωνικό corpus. (Γιά την προτίθεση αυτή μέσα στα συμπεράσματα του τό πρβ. τό σχόλιο για τό *Symposium*, 200A και 207A στο *Vlastos*, 1981:20. από τό ως της σση. 56). Για την ίδια προτίθεση στους Σωκρατικούς διαλόγους βλ. λ.χ. πώς ό Σωκράτης περνά δίχως επιχείρημα από τό βέλτιον είναι στον *Τορυ*, 468B-9 από τό *άκων είναι ήμιν* στο 468B (πρβ. τη σση. 53 στο κεφ. 5), και πώς ή χρήση της έκφρασης «ή άδικία είναι τό μεγαλύτερο από τά κακά» (*μείζον των κακῶν... τό άδικόν*) στο 469B-9 κατά τις θεωρεί ως δόξαση ότι μετά από τό «κακά» έννοείται ή έκφραση «για τον ίδιο τον άδικούνα» (σημ. 52, 53 στο κεφ. 5).

Τό Πλάτωνος, *Συμπ. 205A2-3*: «Προκειμένου για κάποιον που θέλει να είναι ευδαιμόν «δέν χρειάζεται πιά να σωτουμε 'Γιά ποιο λόγο (βλ. τή) θέλει να είναι ευδαιμόν;» Η άπόκριση αυτή είναι κιάνας τελική (άλλά τέλος δοκεί έχει ή άπόκρισις).»

Στόν φανταστικό αυτόν διάλογο ό Α ρωτεί τον Β, «Γιά ποιόν λόγο κάνεις τό Χ;» και ό Β άπαντά: «'Επειδή έτσι θα άποκτήσω τό ψ.» 'Ο Α έπιμένει έως ότου φτάσουν σ' ένα σημείο όπου ό Β άποκρίνεται «'Επειδή θα μέ κάνει ευδαιμόνα.» όποτε και οι έρωτήσεις σταματούν. θά ήταν άσκοπο να συνεχιστούν μετά από αυτό. Τό να πούμε έπομένως ότι ή ευδαιμονία άποτελεί «τό τέλος όλων των πράξεών μας»¹⁵ δέν σημαίνει να πούμε πως είναι αυτό που έχουμε πάντα, ή συνήθως, όπονη μας όταν επιλέγουμε τι να κάνουμε στην καθημερινή μας ζωή, αλλά μόνον ότι είναι εκείνο που συνιστά τον τελευταίο από τους λόγους που θα δίναμε, άν μάς πείθαν να ξηγήσουμε γιατί επιλέξαμε να κάνουμε ό,τιδήποτε — τον μόνο ό οποίος, όταν δοθεί, καθιστά χωρίς νόημα την άπαίτηση για όπονηδήποτε παραπέρα λόγο.¹⁶

'Εφόσον έτσι έχουν τά πράγματα, τό έρώτημα, «Γιατί να είμαι ήθικός;» τό όποιο όρισμένο νεότεροι θεωρητικοί της ήθικης τό βρίσκουν ύποβόληματο — ότι βασίζεται σε μία παράλογη άνωταγή της ήθικης στο συμφέρον¹⁷ — είναι για όλους τους άρχαιους "Ελληνες ήθικούς φιλοσόφους άπόλυτα νόημα και άναπόφευκτο, τό πιο πιστικό άρ' όλα τά έρωτήματα τά οποία πρέπει να άντιμετωπίσουν. Είναι πάνω σ' αυτό τό ζήτημα που συζητούνται. Είναι σύμφωνοι πώς ή σωστή άπάντηση είναι «'Επειδή ή ήθική συμπεριφορά μου προσφέρει τίς καλύτερες προοπτικές για ευδαιμονία.» Διαφωνούν όσον άφορά τον λόγο για τον όποιο συμβαίνει αυτό: διαφοροποιούνται ριζικά μεταξύ τους σχετικά με τη σχέση άρετης και ευδαιμονίας:

(1) Για μερικούς ή σχέση είναι καθαρά έργαλειακή: ύποστηρίζουν ότι ή

15. Πρβ. τό Τ24 από κάτω.

16. 'Η έπιτήρηση της έννοιας των «τελικών σκοπών» (ultimate ends) της συμπεριφοράς από τον Hume είναι ή ίδια (μολονότι ό έξιστορέστας κληρονομικός «σκοπος» (ends) άντι για τέλος, άποτελεί μία θεμελιώδη διαφορά που άπομένει). βλ. *Enquiry concerning the Principles of Morals*, Παράοτητα I, τιμήμα V, «Είναι άδύνατον να προχωρήσει έτι' άκριον και πώς μπορεί πάντοτε κάποιο πείγμα να άποτελεί τον λόγο που επιθυμείται κάποιο άλλο. Πρέπει κάτι να επιθυμείται από μόνο του...».

17. 'Ετσι επισηματολόγος ό H. A. Prichard στο φημισμένο του δοκίμιο 'Does Moral Philosophy Rest on a Mistake? (πρωτοδημοσιεύθηκε τό 1912. άναδημοσιεύεται στο Prichard, 1949).

μέ τη θέση της Ἐπίδαρκας: μιλάουν ἀπό τῆ δικῆ της ἰδιαιτερῆ σκοπιᾶ, αὐτὴν τῆς ἀσυνκρίτου ἀνώτερης ἀξίας τῆς ἀρετῆς, ὅχι τῆς ἀποκλειστικῆς τῆς ἀξίας. Συνεπῶς, ἂν δοῦμε στὸ σύνολό τους τὰ στοιχεία ποὺ ἔχουμε ἐξετάσει ὡς ἔδω, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ὑποστηρίζουν τῆ θέση τῆς Ταυτότητας καὶ ἀποκλείουν τῆ θέση τῆς Ἐπίδαρκας. Ὅμως δὲν θέλω νὰ σταματήσω ἔδω. Θέλω νὰ ὑποστηρίξω ὅτι ὁ Σωκράτης ἔχει ἕναν ἀποφασιστικό λόγο ποὺ τὸν ὑποχρεώνει νὰ προτιμήσει τῆ θέση τῆς Ἐπίδαρκας, καὶ θὰ προσκομίσω μαρτυρίες ἀπὸ τὰ κείμενα γιὰ τὸ ὅτι πράγματι τὴν ἀσπάζεται.

V. ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΡΚΙΑΣ

Ἐς διατυπώσω τὸν λόγο αὐτὸν διχως περιστροφές: ἂν ὁ Σωκράτης εἶχε ἐπιλέξει τῆ θέση τῆς Ταυτότητας, ἡ ἀπόφασί του θὰ ἦταν ἐντελῶς παράλογη. Πρόθεσή μου δὲν εἶναι νὰ ἐπιναλλάξω ἔδω ἀπλῶς τὴν παρατήρησή τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τοὺς στοχαστές ἔκείνους οἱ ὅποιοι, κατὰ τῆ γνώμη του, θεωροῦσαν ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἐνάρτου ἀνθρώπου ἦταν ἀπόρροια ἀπὸ τῆ δυστυχία μὲ ἕναν τρόπο ποὺ ἦταν ἀδύνατον νὰ ὑπάρξει.⁸²

123 Ἀριστ. *Ἠθ. Ν.* 1133b19-21: "Ὅσοι λένε πὼς ἕνας ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος ὑφίσταται τώρα βασανιστήρια καὶ ἔχει πᾶσι φοβερὰς συμφορὰς, εἶναι εὐδαιμόνων ἑφόσον εἶναι ἀγνόος, εἶτε τὸ θεῶν εἶτε ὄχι λένε ἀνοησίες.

Ἰατρί ἀνοησίες; Ἐὰν ὁ Ἀριστοτέλης διατύπωνε κατηγορία γιὰ ἔννοο-λογικὸ σφάλμα —πράγμα ποὺ δὲν νομίζω ὅτι κάνει— τότε θὰ διαφω-νοῦσα. Ἐὰν ὁ Σωκράτης πίστευε ὅτι οἱ ἀνθρώποι μπορεί νὰ ἐξακολου-θοῦν νὰ εἶναι εὐδαιμόνες μέσα στὶς ἀκραίες ταλαιπωρίες, θὰ ἔμενε κατάλληλος γιὰ τὴν πίστη του στὶς ἐξαιρετικὲς ἰκανότητες τῆς ἀνθρώ-πινης φύσης, ὅμως δὲν θὰ ἐβρισκα σ' αὐτὸ τίποτα τὸ ἀντιφατικό, κανένα λογικὸ αἰτιό γιὰ τὸ ὅποιο δὲν θὰ μπορούσε τοῦτο νὰ ἀληθεύει. Δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιο θὰ ἀπέδιδε σφάλμα στὴ θέση τῆς

82. Ὁ στόχος μορεὶ νὰ ἦταν ὁ Ἀντιθένης (Διογ.Λ. 6.11, «πίστευε πὼς ἡ ἀρετὴ ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν εὐδαιμονία, διχως νὰ χρειάζεται τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπὸ τὴ Σωκρατικὴ δύναμη»). Ἐὰν ἡ ἀναφορά τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι στὸν Σωκράτη, πάλι δὲν μπορούμε νὰ συναγνώμε ὅτι τοῦ ἀποδίδεται ἡ θέση τῆς Ταυτότητας: ἡ θέση τῆς Ἐπίδαρκας θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει τὴν ἴδια ἀντίρρηση.

Ταυτότητας. Σὲ τελικὴ ἀνάλυση δὲν διαφέρει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀπὸ τὴν ἀναγνωστικὴ τῆς καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ Σωκράτης θὰ εἶχε ἀπατήσεις ἡρωισμοῦ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ὅμως ἡ θέση τῆς Ταυτότητας κάνει κάτι ἐπὶ πλεόν. Σημαίνει πὼς ὅλας ἔκείνες οἱ ἀξίες οἱ ὅποιες ἔχουν καθαρὰ μὴ ἠθικὸ χαρακτῆρα ὑπολογίζονται πὼς ἔχουν ἠθικὴ ἐπίπτωση στὴν εὐδαιμονία.

Ἐς ἀναλογιστοῦμε τίς συνέπειες, ἂν θεωρήσουμε ὡς δεδομένη τὴν ἀποψή του ὅτι

124 *Τομ. 499E7-8*: «Τὸ ἀγαθὸ [= ἡ εὐδαιμονία] εἶναι ὁ τελικός σκοπός (τέλος) ὄλων μας τῶν πράξεων τὰ πάντα πρέπει νὰ γίνονται γιὰ χάρι ἔκείνου.»

πὼς δηλαδή ἡ εὐδαιμονία ἀποτελεῖ τὸν τελικὸ λόγο ὁ ὅποιος μπορεί νὰ δοθεῖ γιὰ κάθε σκοπιμὴ πράξη, ἐπομένως γιὰ κάθε λογικὴ ἐπιλογὴν ἀνάμεσα σὲ ἐναλλακτικὸς τρόπους πράξης. Ἐπεται πὼς ἂν ἡ ἀληθινὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εὐδαιμονία ἦταν ἡ Ταυτότητα, τότε δὲν θὰ εἶχαμε λογικὴ βάση γιὰ νὰ προτιμήσουμε τὴν μία ἀπὸ τοὺς ἐναλλακτικὲς οἱ ὅποιες εἶναι ἐξίσου συμβατές μὲ τὴν ἀρετὴ — καὶ συνεπῶς καμία λογικὴ βάση γιὰ νὰ προτιμή-σουμε μία ἀπὸ καταστάσεις πραγμάτων οἱ ὅποιες διαφοροποιοῦνται μόνον μὲ βάση τίς μὴ ἠθικὲς τοὺς ἀξίες. Καὶ ἂν αὐτὸ ἦταν ἀληθές, θὰ ἀνατρεπόταν ἡ βάση τοῦ εὐδαιμονισμοῦ ὡς θεωρίας ἐπιλογῆς ἐπιλογῆς. Διότι πολλὰς ἀπὸ τίς ἐπιλογές ποὺ ἔχουμε νὰ κάνουμε στὴν καθημερινή μας ζωὴ πρέπει νὰ γίνων μετὰ καταστάσεων ἀκριβῶς τέτοιου εἶδους, ὅπου οἱ ἠθικοὶ παράγοντες δὲν παίζουν κανένα ρόλο. Νὰ κῶμα τὰ μαλακὰ μου σημεῖρα ἢ τὴν ἄλλη ἐβδομάδα; Νὰ πῶ κόκκινο ἢ πορὲ κρῶσι μὲ τὸ δαίνο μου, ἢ μήπως νὰ μὴν πῶ καθόλου κρῶσι; Κάνουμε τέτοιου εἶδους ἐπιλογές ὅλη τὴν ὥρα, καὶ θέλουμε νὰ τίς κάνουμε: θὰ νιώθαμε ἔντονη δυσφορία ἂν μὴς τίς ἀφαιροῦσαν. Καὶ τὰ κριτήρια μὲ βάση τὰ ὅποια ἔχουμε νὰ τίς κάνουμε εἶναι σαφῶς μὴ ἠθικὸν χαρακτῆρα εἶναι ἠθικὰ, οἰκονομικὰ, αἰσθητικὰ, συναισθηματικὰ, ὑγεινῆς ἢ ὀπιθί-ποτε ἄλλο. Ἀφοῦ τοῦτοι αὐτὸ, ἂν ἡ θέση τῆς Ταυτότητας ἀναποκρινό-ταν στὴν ἀλήθεια, τότε θὰ ἐπιηδυνόταν ἡ δυνατότητα τοῦ εὐδαιμονι-σμοῦ νὰ παρασχεῖ μὴ λογικὴ ἐξήγηση ὄλων τῶν ἐκούσιων πράξεων μας, παραλείποντας στὴν εὐδαιμονία ὡς τὸν τελικὸ λόγο γι' αὐτές. Μὲ βάση αὐτὴ τῆ θεωρία, ἂν ἡ εὐδαιμονία ταυτιζόταν μὲ τὴν ἀρετὴ, ὁ

83. Πρβ. πὸ πάνω, στήν. 20.

τάλικός λόγος για να κάνουμε όποιαδήποτε επιλογή θα έπρεπε να είναι το ενδιαφέρον μας για την άρετή, και μόνον αυτό· όποτε το πλήθος των επιλογών μας που δεν έχουν τίποτε να κάνουν με το ενδιαφέρον αυτό θα παρέμεναν ανεξέγηγτες.⁸⁴ Το μόνο που θα είχε να κάνει ο Σωκράτης για να αποφύγει αυτή τη συνέπεια θα ήταν να άσπασθεί τη θέση της 'Επάρκειας, στην όποια τὰ μικροαγαθά καθάπτουν άκριβώς το κενό που παρουσιάζεται στο πεδίο της εξηγητικής δυνατότητας της ενδιαμμεστικής θεωρίας, αν άληθεύει ή θεωρία της Ταυτότητας. 'Αν ο Σωκράτης άρνησταν στον εαυτό του αυτή τη λύση, θα έκανε μιαν έντελώς άδικαιο-λόγητη επιλογή, έφάσον ή θέση της 'Επάρκειας θα έξυτηρετούσε τό ίδιο καλά τον ήθικόν σκοπό της θεωρίας του για τη σχέση μεταξύ άρετης και ενδιαμμεσίας.⁸⁵

Μπορούμε άραγε να πούμε επί πλέον ότι αυτή όχι μόνο θα ήταν ή σωστή άπόφαση για τον Σωκράτη, αλλά πώς αυτός μιάς παρέχει θετικές ενδείξεις ότι την άποδέχεται; Μπορούμε.

T25 *Top.* 467E1-468B4: «'Υπόρρητο λοιπόν ό,τιδήποτε στον κόσμο που να μην είναι είτε άγαθό είτε κακό είτε ενδιαμέσο άπ' αυτά τὰ δύο: ούτε άγαθό ούτε κακό... Και άποκαλείς άγαθός τη σοφία, την ύγεια, τόν πλούτον και άλλα τέτοια είδους πράγματα... Και ός μήτε άγαθά μήτε κακά δεν έννοείς πράγματα που άλλοτε μετέχουν στο ένα και άλλοτε στο άλλο και όρισμένες φορές σε κέντρο άπό τὰ δύο — όπως, για παράδειγμα, τό να κάθεται, ή να περπατάς, ή να τρέχεις, ή να τρέχεις με καρδίβι· καθώς επίσης τίς πέτρες, τὰ ξύλα και τὰ άλλα τέτοια πράγματα... Και όταν οι άνθρωποι κάνουν αυτές τίς ένδιόμε-

84. 'Η άντίρρηση αυτή θα μπορούσε άραγε να προβληθεί και έναντίον της Στωικής άποψης (πρβ. πύ πάνω, σση. 37). Τοίτοι είχαν μιá θεωρία για την φυσική έκλεκτική συγγένεια (*οικειότητα*) πρós την ζώη, την ύγεια κ.τ.λ., ή όποια καθιστά αυτά τὰ πράγματα *οικεία* σε 'μιάς και έννομενιάς, «προτιμότερα» (*προσημεία*) άπό τὰ άντίθετά τους, άν και *άδιόπορα* μιá και δεν είναι άγαθά. 'Έχει όμως πραγματικά νόημα τό να πούμε για τη ζώη, την ύγεια κ.τ.λ. πώς είναι και προτιμότερα και «άδιόπορα»; Δεν είναι σε θέση να διαπερνήσω αυτό τό έρώτημα μέσα στα όρια τούτου τού βιβλίου, άστόσο θα διακινδυνεύσω να υποθέσω πώς τό πιθανότερό πρότυπο για την ενδιαμμεσία τό όποιο σχεδίαζω για λόγους ότου Σωκράτης σ' αυτό τό κεφάλαιο θα έξυτηρετούσε τούς Στωικούς καλύπτοντά άπ' ότι ή παρθένη θεωρία για τὰ «προτιμότερα άδιόπορα» ή όποιαδήποτε άλλα που είχαν ύπόψη τους, συμπεριλαμβανμένης εκείνης τού Άντιόχου (πρβ. πύ πάνω, σση. 63) θα τους παρέζε τη δυνατότητα να υποστηρίξουν ότι τὰ *προσημεία* τους είναι άγαθά, δίχως να έπικραλείωνουν την πεποίθησή τους ότι ή άρετή άποτελεί και άνεγκαιό και ένταρτί όρο για την ενδιαμμεσία.

85. 'Υποστήριξη πύ πάνω (στη δεύτερη παράγραφο τού τμήματος III) πώς τό Τ15 έχει αυτή τη λειτουργία. 'Η θέση της Ταυτότητας θα άποκλειόσε ύπερβολικά ίσχυρή παραδοχή γι' αυτόν τόν σκοπό.

σες πράξεις, τίς κάνουν για χάρη τών άγαθών ή τὰ άγαθά για χάρη τών ένδιόμεσων;... 'Επομένως, όταν περπατάμε, περπατάμε ένδιώτικω-νας τό άγαθό, έπειδή νομίζουμε πώς αυτό είναι καλύτερο, ένώ άντίθετα, όταν στεκόμαστε, και αυτό έντισης τό κάνουμε για χάρη τού άγαθού. 'Έτσι δεν είναι;»

'Εδώ τό «ό,τιδήποτε ύπάρχει» ύποδιαιρείται τριχοτομικά σε πράγματα (άντικείμενα ή πράξεις) τὰ όποια είναι είτε (α) άγαθά, είτε (β) κακά, είτε (γ) ούτε άγαθά ούτε κακά («ένδιάμεσα άπό τὰ άγαθά και τὰ κακά», έξ ού και χάρη συντομίας «ένδιάμεσα»). Στην κατηγορία (γ) ο Σωκράτης έντάσσει όλα όσα μπορούν να έχουν διαμεσολαβητική μόνον άξία — φυσικά άντικείμενα, όπως τὰ ξύλα και οι πέτρες, και φυσικές ένέργειες, όπως τό κάθισμα ή τό σήκωμα, τὰ όποια θεωρείται πώς δεν θα τὰ κάνανε ποτέ γι' αυτά τὰ ίδια, αλλά μόνον για χάρη κάποιου σκοπού έξω άπ' αυτά.⁸⁷ Στην κατηγορία (α) έντάσσει όλα τὰ «άγαθά» — όλα έκείνα τὰ πράγματα για χάρη τών όποιων μπορεί να θέλουμε τό όποιοδήποτε ένδιάμεσο. 'Ως παραδείγματα φέρνει ένα ήθικόν χαρακτηρισμό άγαθό, τη σοφία, και δύο μη ήθικόν χαρακτηρισμό, την ύγεια και τόν πλούτον. Τοίτο θα ήταν άκατανόητο άν άποδεχόταν τη θέση της Ταυτότητας; ή όποια ταυτίζει τό άγαθό με την άρετή και άποδίδει στα μη ήθικόν χαρακτηρισμό άγαθά καθαρώς διαμεσολαβητικό ρόλον άν ο Σωκράτης άσπαζόταν σιωπηρά τη θέση της Ταυτότητας, τότε προφανώς δεν θα έθετε την ύγεια και τόν πλούτον στην κατηγορία (α), ένώ είναι εκεί άκριβώς που άνήκουν με βάση τη θέση της 'Επάρκειας, ή όποια άναγνωρίζει ένγενή άξία σε άγαθά μη ήθικόν χαρακτηρισμό, και τὰ άποδέχεται ως συστατικά τού άγαθού,⁸⁸ χωρίς όμως και να τὰ θέτει στο ίδιο ένταξό προτίμησης με τὰ ήθικα άγαθά — τίποτα τέτοιο δεν ύπονοείται στο T25 ούτε και πουθενά άλλο στον *Topika*. ή έντελώς ύποδεστέρα θέση όλων τών άλλων άγαθών ός πρós την άρετή ύποστηρίζεται σ' αυτόν τόν διάλογο έξίσου ίσχυρά όσο και σε όποιοδήποτε άλλο τμήμα τού Πλάτωνικου corpus.⁸⁹

86. Ταυτίσταν συστατικά τού άγαθού, όπως προκύπτει άπό την ένάλληγή τών όρων «άγαθά» και «άγαθό» σε διάόλητη την ρεπρική ο Σωκράτης χρησιμοποιεί τόν πληθυντικό για να άναφερθεί ένταρτί τὰ ίδια πράγματα στα όποια άναφέρεται συγκεντρικά με τόν ένικό (τό άγαθόν), πού ταυτίζεται με την ενδιαμμεσία.

87. Πρβ. την πρόσθετη σημείωση 84.

88. Πρβ. πύ πάνω τη σση. 86.

89. 'Η έκτενής ένταρτίμολογία έναντίον τού Πλάτωνα και τού Καλλικλή, ότι τό να ύποσεί κανείς βλάβη είναι πάντοτε καλύτερο άπό τό να την προξενήσει, βασίζεται σ' αυτή την άρχή. 'Υπονοείται στο 507D-E1 (πού παρατίθεται πύ πάνω, στη σση. 79).

Στόν *Ισπρία* μπορούμε να βρούμε και άλλες ένδειξεις που υποστηρίζουν τη θέση της 'Επάρκειας:

T26 *Top.* 469B12-C2: Πλάτος: «'Εσύ, λοιπόν θά ήθελες να σε δίκτη- σου μάλλον παρά να δίκτησεις;» Σωκράτης: «'Εγώ δεν θά ήθελα κανένα άν' τα δύο. 'Αν όμως ανεγκέδημον να επιλέξω ανάμεσα στο να υποστώ δίκικια και να την διαπράξω, θά προτιμούσα να την υποστώ.»

"Όταν έρχεται αντιμέτωπος με δύο καταστάσεις οι όποτες διαφέρουν μόνο κατά την μη ήθικη τους άξια —στην μία να υποστει δίκικια, στην άλλη όχι— ό Σωκράτης δηλώνει ξεκάθαρα πως δεν θά ήθελε την πρώτη. Γιατι συμβαίνει αυτό, όταν, καθώς πιστεύει, τό να υποστει δίκικια δεν θά έβλαπτε την άρετή του; "Αν αυτό που αισθανόταν ήταν σύμφωνο με τή θέση της Ταυότητος, θά έλεγε πως καμία από τις δύο δεν θά επηρέαζε την ευδαιμονία του —όποτε γιατί να τόν ενδιαφέρει άν θά υποστει δίκικια ή όχι; 'Εφόσον ενδιαφέρεται —δεν είναι μαζοχιστής, αντιτίθεται στο να τόν κακομεταχειρίζονται—, δεν μπορεί να άποδέχεται τη θέση της Ταυότητος' μόνον ή ανταγωνιστική της θέση θά δικαιολογούσε την προτίμηση για πρακτικές έπιλογές οι όποτες είναι ήθικά ισόδύναμες, ένατι έναλλακτικών από τις όποτες υπερέχουν μόνον από μη ήθικές άπόψεις — έπειδή μέσω αυτών θά γλίτωνε από την άνωλεια περιουσίας, φήμης, ύγεια, ζωής ή όποουδήποτε άλλου από τό μη ήθικού χάρακτηρα άγαθά, τό όποια θά του άφαιρούνταν άν ύφιστατο δίκικια.

Μιάν άλλη ένδειξη για τό ίδιο πράγμα συναντάμε στη συζήτηση για τήν ήδονή στόν *Ισπρία*:

T27 *Top.* 499C6-500A3: «Μερικές ήδονές είναι καλές και μερικές κακές; "Ετσι δεν είναι;... Καί καλές είναι οι ύπεράγιμες, ένω κακές οι βλαβερές;... Αυτό λοιπόν δεν έννοεις; ότι από τις σωματικές —τό φαγητό και τό ποτό, λ.χ.— καλές είναι εκείνες οι όποιες άποφέρουν σωματική ύγεια ή πόση ή κάποιαν άλλη σωματική άρετή, και κακές όσες προκαλούν τό αντίθετο;... "Αρα τις εύχάριστες πράξεις, όπως και άλλες, πρέπει να τις κάνουμε για χάρη των άγαθών, όχι τό άγαθά για χάρη των ήδονών.»

Μεταξύ δύο πρακτικών έπιλογών, που και οι δύο είναι εύχάριστες, και οι δύο ήθικά άποδεκτές,⁹⁰ διαφέρουν όμως κατά την έπιπτώσή τους στην

90. 'Από, άν δέν ήταν έτσι, τότε ή άπόφαση που άπό τό δύο είναι προτιμότερο θά παρύνταν με ήθικά κριτήρια.

ύγεια μας, ό Σωκράτης θεωρεί πως αυτό άποτελεί έπιερική βάση για να άποφασίσουμε ποιά από τις δύο ήδονές είναι καλύτερη. 'Όποτε και πάλι έδώ, όπως και προηγούμεως στό T25, θεωρεί τις μη ήθικού χαρακτήρα άξίες ως κατ' άρχήν συστατικά της ευδαιμονίας — μικροσυστατικά, βέβαια, που δεν έξίζουν μία δεύτερη ματιά, άν πρόκειται να μάς παρασύρουν μακριά από τόν δρόμο της άρετής, αλλά που, έτσι, έφόσον ίκανοποιούνται οι άπαιτήσεις της άρετής, άποτελούν ύγειες καθοδηγητές για τήν όρθή έπιλογή μεταξύ διαφόρων έναλλακτικών.

'Η άποψη αυτή υποστηρίζεται στόν παραινετικό λόγο που ύπάρχει στόν *Ευδόδημο* (218E-282D) καθώς και στό συνοπτικό αντίστοιχό του στόν *Μένωνα* (87E-88E), όπου υποστηρίζεται ή Σωκρατική άποψη πως ή άρετή «είναι» *έπιστήμη*!⁹¹ Παραδέτω τήν περικοπή από τόν *Ευδόδημο*, όπου εκπράξεται τό κεντρικό σημείο του λόγου:

T28 *Ευδ.* 281D2-E5: [α] «Μέ λιγα λόγια, Κλεινία, είπα πως φαίνεται ότι για όλα όσα είπαμε στην άρχή πως είναι άγαθά,⁹² ή άποψη μας είναι πως δεν είναι στη φύση τους να είναι άγαθά άυτά καθ'αυτά.»

'Αλλά, καθώς φαίνεται, ή άλήθεια για τό ζήτημα είναι ή εξής: άν τό δέεται ή άνάθετα, τότε είναι μεγαλύτερα κακά άν' ό,τι τό άντιθέτα τους, στό βαθμό που είναι μεγαλύτερη ή δυνάμη που έξυμηρετεί τόν κακό τους ήγητορα' ένω άν δέονται από τή φρόνηση και τή σοφία,

91. Πριν να υποστει κριτική (90Cπ.) και τελικά να άπορριφεί (90C-98C) για να προτιμηθεί ή μη σωκρατική θέση ότι για τή σωστή καθοδήγηση της πράξης ή άληθής πίστη είναι έξισου καλή με τή γνώση. (T28π. τή σση. 73 στό κεφάλαιο 4). Θεωρώ ότι ή άρχική ύπερτίμηση της σωκρατικής θέσης άντιπροσωπεί τή σκηνά που παίζεται σε όλους τους Σωκρατικούς διαλόγους, ένω ή κριτική της στη συνέχεια τήν καινούργια τονοθέτηση τήν όποια ό Πλάτων βάζει στο στήμα του Σωκράτη στους μεσαίους διαλόγους.

92. 'Η άποφορά είναι ότι μη ήθικα χαρακτήρα άγαθά, τό όποια έρχονται πρώτα στόν κατάλογο των άγαθών στό 279A-B και έπανεμφέρονται με έμφαση στο 281Cα-D1 ως παραδείγματα για τό ζήτημα που τίθεται έδώ, ότι όταν τό άγαθά χρησιμοποιούνται με λάθος τρόπο καθίστανται κακά. Θά μπορούσε να νομιστεί ότι ή κατάδικη των μη ήθικα χαρακτήρα άγαθών γι' αυτό τόν λόγο θά συμπεριέφερε και τό ήθικά (ή άνόβια και ή σωφροσύνη έμφανίζονται ως παραδείγματα στο 281C6 άνάμεσα σε δύο άλλες άγαθών μη ήθικα χαρακτήρα). 'Αν τό σκεφτούμε όμως λίγο, βλέπουμε ότι ή «άγνοια δεν μπορεί να δέεται ιδίότητες των όποιων ή ουσία τους ή ίδια είναι ή σοφία' άν (per impossibile) τό άνάθετα και ή σωφροσύνη μπορούσαν να δέονται από άγνοια (πως άνυμειψθήντα μπορούν όλες οι μη ήθικα χαρακτήρα ιδιότητες του καταλόγου), τότε, και αυτές θά κηλίδωναν τήν ευδαιμονία μας. Στο αντίστοιχο του χωρίου αυτό στον *Μέν.* (88Aε-D) ή άντιπραγματική χρήση του όρου *άναθετα* δηλώνεται ρητά (88Bα-5: *εί μη έτσι φρόνησ ή άναθετά δά, στον έπαρος τ),* δείχνοντας μ' αυτό τόν τρόπο πως πρέπει να αντίληφούμε έτσι και τήν *σωφροσύνη*»

(86). T28π. T28π. 197Aα-52 σση. 16.

93. Bλ. τήν πρόθετη σημείωση 8.5.

είναι μεγαλύτερα αγαθά, ἂν και στίς δύο περιπτώσεις είναι καθυστερημένα ἀξία... [β] Ποιό είναι τό συμπέρασμα ἀπ' ὅσα λέχθησαν; Τι ἄλλο ἀπό τό ἐξῆς; ὅτι κανένα ἀπ' αὐτά τά ἄλλα πράγματα δέν εἶναι οὔτε ἀγαθῶ οὔτε κακῶ [καθαυτοῦ], ἐνῶ ἄλλα δύο πράγματα ἀπό τά ὅποια τό ἕνα — ἡ σοφία — εἶναι ἀγαθῶ [καθαυτοῦ] και τό ἄλλο — ἡ ἀμάθεια — εἶναι κακῶ [καθαυτοῦ].»

“Οἱ τᾶ κάθε λογῆς μή ἠθικοῦ χαρακτηριστῆρα ἀγαθᾶ εἶναι ἀγαθᾶ μόνο σέ συνδυασμό μέ τήν ἀρετή (τήν «σοφία») εἶναι ἡ θέση πού καθῶς εἶδαμε ὁ Σωκράτης ὑποστηρίζει πάντοτε. Ρητά στήν *Ἀπολογία* (Τ17[β]: «μέσω τῆς ἀρετῆς γίνονται ἀγαθᾶ γιά τοῦς ἀνθρώπους τᾶ χρήματα και ὅσα τᾶ ἄλλα»)⁹⁴ ὑπαντικτικά στόν *Γοργία* (Τ21[β], Τ22: ἡ ἀρετή ἀποτελεῖ ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιά τήν εὐδαιμονία, ἐπομένως και γιά τήν εὐδαιμονική ἀξία ὁποιοῦδήποτε ἄλλου πράγματος). Στό Τ28[α] ἡ σκέψη αὐτή προωθείται ἔνα βῆμα πρὸ πέρα: ὁ πλοῦτος, ἡ ὑγεία κ.τ.λ., παρ' ὅλο πού εἶναι ἀγαθᾶ ὅταν χρησιμοποιοῦνται ἐνῶστε, θά εἶναι κακᾶ, «μεγαλύτερα κακᾶ ἀπ' ὅ,τι τᾶ ἀντιθέτᾶ τους», ἂν χρησιμοποιηθοῦν μέ κακῶ τρόπο.

“Ὡς ἔδω τᾶ πράγματα εἶναι ἀρετᾶ ἑκκάθερα. Ἀλλά στό τμήμα [β] τοῦ κειμένου μας ὑπάρχει κάποιο πρόβλημα — ἡ μάλλον θά ὑπῆρχε, ἂν παίρναμε τοῦς μετρητοῦς τήν ἔκφραση πού ὑπογράφισα στό παράθεμα. Διότι ἂν τό κάναμε αὐτό, θά ἔπρεπε νά ἀντιληφθοῦμε ὅτι ὁ Σωκράτης λέει πῶς ἡ ὑγεία, ὁ πλοῦτος κ.τ.λ. δέν εἶναι οὔτε ἀγαθᾶ οὔτε κακᾶ, πράγμα πού, ὅπως θά θυμοῦστε, ἀποτελοῦσε στό Τ25 τήν περιγραφή τῆς ὑποδιαίρεσης (γ) στήν τριχοτομία πού εἶχε ἐπιχειρήσει ἐκεῖ: πράγματα πού εἶναι (α) ἀγαθᾶ, (β) κακᾶ, (γ) οὔτε ἀγαθᾶ οὔτε κακᾶ. Τό διάνυσμα αὐτό καθόρισε τήν κατηγοριακή διαφορά ἀνάμεσα στά συστατικά τῶν ἀγαθῶν στό (α), στά ὅποια συμπεριλαμβάνονταν και ἠθικοῦ και μή ἠθικοῦ χαρακτηριστῆρα ἀγαθᾶ (ὡς παραδείγματα «ἀγαθῶν» ἀναφέρονται ἐκεῖ τόσο «ἡ σοφία» ὅσο και «ἡ ὑγεία και ὁ πλοῦτος») και τᾶ πράγματα πού ὑπάρχουναι στό (γ), τᾶ ὅποια δέν ἔχουν δική τους ἀξία, δέν εἶναι ποτέ ἐπιθυμητά γι' αὐτά τᾶ ἴδια, ἀλλά μόνο γιά χάρη κάποιου ἀγαθῶ. Ὁ Σωκράτης παρεμεινε πιστός σ' αὐτή τήν κατηγοριακή

94. Εἶναι ἡ θέση πού ἐκτίθεται ἐπίσης στόν *Κριμαίη* (Τ17Α-Τ17Β), ἡ ὅποια συνωλεῖται εἰστοχᾶ ἀπό τόν *Frescobaldi* (1984:114): «οἱ ἐπικρατεῖς συνάμα δάων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἐκπεριλαμβάνονται ἀπολυτῶς ὅταν ἀκουσθεῖται ἡ σοφία.» (Δέν μποροῦ ἄλλοτε νά διακωλυθῶσ τῆ χρήση εἰσαγωγικῶν γιά τᾶ ἀγαθᾶ: δέν ὑπόκειται καθία ἐνδειξη πῶς ἡ ἀγαθότητα τῶν ὄσων ἀπορροῦναι οἱ ἑτέρας — γιά τᾶ ὅποια, μέ ἐπιμετάληψ τήν ὑγεία, γίνονται ὁ λόγος — εἶναι ὑποτιμῆ, ἂν αὐτά χρησιμοποιοῦνται μέ σοφία).

διαίρεση σέ ἀσκήληρο τόν *Γοργία*. ἡ ἐπιμονή του σ' αὐτήν μαρτυρεῖται πρὸ κάτω στόν διάλογο, στό Τ27. Στούς διαλόγους πού ἔρχονται μετᾶ ἀπό τόν *Γοργία* τᾶ μή ἠθικοῦ χαρακτηριστῆρα ἀγαθᾶ ἐξακολουθοῦν νά τοποθετοῦνται στήν ὑποδιαίρεση (α): στόν *Ἄδων* (Τ18Ε) ὁ Σωκράτης πᾶσαι γιά τήν ὑγεία, «Εἶναι ἀγαθῶ, κακῶ, ἢ τίποτε ἀπ' τᾶ δύο;» (ἡ ἴδια τριχοτομία ὅπως στό Τ25) και ἀπαντᾶ μέ βεβαιότητα, ὅπως και προηγουμένως, «Εἶναι ἀγαθῶ» στόν *Μένωνα* (Τ8C), πᾶσαι: «Μέ ἀγαθᾶ δέν ἐνοεῖς πράγματα ὅπως ἡ ὑγεία και ὁ πλοῦτος;» δὶςως ν' ἀφήνει ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τήν ἀπάντησή. ⁹⁵ Τό ἴδιο γίνεται στόν *Εὐθύδημο* πρῖν ἀπό τό Τ28 και ἀνεξάρτητα ἀπό ἐκεῖνο: ἡ ὑγεία και ὁ πλοῦτος ἐμφανίζονται και πάλι ὡς καθαρά παραδείγματα «ἀγαθῶν» (Τ29Α-Β), τό ἴδιο ὅπως και τᾶ ἠθικά ἀγαθᾶ (Τ29Β-Γ). Ἔτσι, ἂν ὁ Σωκράτης δηλῶνε στό Τ28[β] πῶς ἡ ὑγεία, ὁ πλοῦτος κ.τ.λ. δέν εἶναι οὔτε ἀγαθᾶ οὔτε κακᾶ, μεταφέροντάς τα ἔτσι ἀπό τό (α) τῆς τριχοτομίας στό (γ), ⁹⁶ τότε θά ἐγκατελέσαστε ἔνα κατηγοριακό σχῆμα τό ὅποιο ὑποστηρίζει σέ δὶςως τοῦς διαλόγους ὅπου γίνεται λόγος γιά τό ζήτημα, ἀπό τόν *Γοργία* ὡς τόν *Μένωνα*, συμπεριλαμβανομένου και τοῦ *Εὐθύδημου* πρῖν ἀπό τό Τ28. Ἡ ἀσυνέπεια θά ἦταν χειροπιαστή, δέν ὑπάρχει ἄρατε τρόπος νά διαβαστεῖ ἡ προγραμματισμένη φράση στό Τ28[β] ἔτσι ὅστε νά διατηρηθεῖ ἡ συνέπεια:

Ἀσφαλῶς και ὑπάρχει, και ἡ καλύτερη ἐνδειξη γι' αὐτό βρισκεται στό ἴδια τᾶ λόγια μέ τᾶ ὅποια ἀρχίζει τό Τ28[β]: «Ποιό εἶναι τό συμπέρασμα ἀπ' ὅσα λέχθησαν;» Διαιτῶν, τί εἶναι αὐτό πού προκύπτει ἀπό τήν ἀλήθεια πού διατυπώνεται στό Τ28[α], ὅτι δηλαδή ἡ κατοχή ἀγαθῶν μή ἠθικοῦ χαρακτηριστῆρα ἐπαυξάνει τήν εὐδαιμονία μας τότε, και μόνον τότε, ὅταν ἔχουμε τῆ σοφία νά καθοδηγήσουμε σωστά τῆ χρήση τους; Αὐτό πού προκύπτει εἶναι ἀσφαλῶς αὐτό ἀκριβῶς πού ὑπέδειξα στό παράθεμά μου μέσω τῶν παρενεθετικῶν διευκρινίσεων: ὅτι δηλαδή κανένα μή ἠθικοῦ χαρακτηριστῆρα ἀγαθῶ δέν εἶναι ἀγαθῶ αὐτό καθ' αὑτό, ἀλλά μόνο σέ συνδυασμό μέ τῆ σοφία και ὅτι, ἀντιστοίχως, κανένα μή

95. Βρισκομε τό ἴδιο στό παραλόγιο χωρίο τοῦ *Μέν.* 87E-88A.

96. Ὅποτε ἡ σωκρατική ἀποψη θά ἐκφραζέσταν στη στανική: «...ὑποστηρίζουν πῶς ὅτι μποροῦ νά χρησιμοποιηθεῖ και κακᾶ και ἀσχημα δέν εἶναι ἀγαθῶ ὁ πλοῦτος και ἡ ὑγεία μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν και κακᾶ και ἀσχημα ἐπομένως ὁ πλοῦτος και ἡ ὑγεία δέν εἶναι ἀγαθᾶ» (Διογ. Λ. 7.103 πρβ. Σέξτ. Ἐπίκτης, *Π.Μαθ.* 11.61). Ἔτσι, χωρίς τήν συμπλήρωση πού πᾶσαινα στό Τ28[β], ὁ Σωκράτης θά ἔλεγε, ὅπως οἱ Στωικοί, πῶς ἡ ὑγεία δέν εἶναι ἀγαθῶ (ἀλλά εἶναι «ἀδιάφορη»). Ὅσοι σχολιαστῆς θεωροῦν ὅτι στό Τ28 δὶδακται πῶς ὁ, τοῦ ἄλλο ἐκτός ἀπό τῆ σοφία και τήν ἀνοησία δέν εἶναι οὔτε ἀγαθῶ οὔτε κακῶ, φαίνεται πῶς ἀπνοοῦν τῆς ἐπιμέλεις συνέπειες πού θά εἶχε γιά τήν ὅλη του ἀντιλήψη τῆς σχέσης μετᾶ ὁ ἀρετῆς και εὐδαιμονίας, ἂν δέχταν εἰλικρινῶς, ὅπως οἱ Στωικοί, ὅτι ἡ ὑγεία, ὁ πλοῦτος κ.τ.λ. δέν ἀποτελοῦν ἀγαθᾶ.

ήθικος χαρακτήρα κακό δεν είναι κακό καθαυτό, αλλά μόνο σε συνδυασμό με την αμάρτια (εφόσον είναι ο συνδυασμός με τη σοφία ή την αμάρτια που θα παίζει τον αποφασιστικό ρόλο για το αν τα μη ήθικος χαρακτήρα αγαθά ή τα μη ήθικος χαρακτήρα κακά θα επαυξήσουν ή θα μειώσουν την ευδαιμονία ή τη δυστυχία του κατόχου τους), ενώ το ήθικό αγαθό, ή σοφία, είναι αγαθό καθαυτήν, και αντίστοιχα, το ήθικό κακό, ή αμάρτια, είναι κακό καθαυτήν (εφόσον στη δική τους περιπτωση ή επαυξήση της ευδαιμονίας ή της δυστυχίας του κατόχου τους δεν εξαρτάται από τίποτε άλλο εκτός από αυτές τις ιδιες). Συνεπώς, αν διαβάσουμε την έκφραση «ούτε αγαθό ούτε κακό» ως σύντομη διατύπωση για το «ούτε αγαθό [καθαυτό] ούτε κακό [καθαυτό]», θα κάνει τέλει νόημα, θα εξασφαλίσει τη λογική συνέχια με ό,τι λέγεται στο T28[a],⁹⁷ και δεν θα έχουμε παραβίαση του κατηγορηματικού σχήματος που καθορίστηκε στον *Τοργία*: η ύψεια, ο πλούτος κ.τ.λ. θα παραμένουν στην ίδια θέση (ω) κατά την τριχοτομική υποδιαίρεση του T25 ως συστατικά της ευδαιμονίας, όμως η συνάρτησή τους, μαζί της θα είναι υπό προϋποθέσεις και περιστασιακή.⁹⁸ Κάθενα τους θα άποτελεί συστατικό της ευδαιμονίας του κατόχου τους αν, και μόνον αν, αυτός ή αυτή διαβέβαι σοφία.⁹⁹

⁹⁷ Αν συγκεντρώσουμε τα συμπεράσματα στα όποια μάς δόθηκαν από το Πρέπει να σημειώσουμε τη λογική άκυρότητα της συνεπαγωγής «τό χ είναι φ μόνο σε συνδυασμό με τό ψ, άρα, τό χ δεν είναι φ». Η έγκυρη συνεπαγωγή από αυτή την προεμφάνιση θα ήταν «άρα τό χ δεν είναι φ χωρίς τό ψ». ⁹⁸ Πρέπει να υπογραμμίσω πως δεν υπάρχει τίποτα ύποπτο στην έννοια των υπό αίρεση συστατικών της ευδαιμονίας, τουτέστιν πραγμάτων που είναι πράγματα έπιθυμητά καθαυτά, αλλά μόνον υπό όρισμένες συνθήκες. ⁹⁹ Η έμφανεια αυτή της υπογραμμισμένης οφάνης στο T28[β] θα έπαιξάει να την έφημεύσουμε με τον ίδιο τρόπο και σε δύο περιπτώσεις πιο κάτω (292B-D)· ή παρατήρηση σχετικά με τα μη ήθικου χαρακτήρα πολιτικά αγαθά στο 292B-7 πρέπει να διαβαστεί ως έξης: «άρα έκείνα τα πράγματα [ή ετήμερα, ή έπιθερία, ή έπιθερία, ή πολιτική γαλήνη] φάνηκε (άρα) πως δεν είναι ούτε αγαθά ούτε κακά [σε τό καθ'αυτά]»· ή παρατηρητή πύση στο T28 — όπου φανερώθηκε πως τα τέτοια είδους μη ήθικου χαρακτήρα αγαθά δεν είναι ούτε αγαθά ούτε κακά αυτά καθαυτά, ότι άποτελούν αγαθά μόνο σε συνδυασμό με τη σοφία — είναι άπαρατήρητος όδηγός για να καταλάβουμε αυτό που λέγεται έδώ: κατά την άποψη του Σωκράτη, ή αγαθότητα άκόμη και τόσο έμφανών πολιτικών αγαθών όπως είναι ή έπιθερία, ή έπιθερία και ή κοινωνική γαλήνη, εξαρτάται από τη σοφία και έπηρεάζει γρήγορα τους. Με τον ίδιο τρόπο πρέπει να αντίληφθούμε και την άναφορά στο «ούτε αγαθό ούτε κακό» που άκολουθεί στο 292D2-3. 'Ος έπιβεβαιώνει μπορούμε να άναφέρουμε πως στο άντιστοίχο του T28 στον *Μένωνα* (88C-D) ή παρατήρηση ότι τα μη ήθικου χαρακτήρα αγαθά είναι έπιθεληή μόνον όταν χρησιμοποιούνται σωστά όδηγεί στο συμπέρασμα ότι «δεν είναι ούτε έπιθεληή ούτε βλαβερά αυτά καθαυτά», αλλά καθίστανται έπιθεληή ή βλαβερά όταν έπείθουν «σε συνδυασμό με τη σοφία ή την άνοια».

τό τιμήματα του κεφαλαίου μας και ένωματώσουμε σ' αυτά ό,τι μπορούμε να μάθουμε από ένα άλλο σημαντικό χωρίο, τό όποιο (για λόγους οικονομίας) δεν χρησιμοποιήσα στην πιο πάνω άνάλυση, την περιγραφή του *πρώτου φίλου* στον *Λύση* (219B-220B), καταλήγουμε στο έξης διάγραμμα των άξιών.

1. Τό τελικό και χωρίς προϋποθέσεις αγαθό είναι ή ευδαιμονία. Είναι τό μοναδικό αγαθό που «έπιδικώουμε» ή «έβλουμε» για χάρη του έαυτού του και μόνο, και έτσι άποτελεί τό τέλος όλων μας των πράξεων (T24).¹⁰⁰ Είναι τό *πρώτον φίλον* για χάρη του όποιου μας είναι άγαπητά όλα τα άλλα πράγματα, «ένώ αυτό τό ίδιο δεν είναι άγαπητό για χάρη όποιουδήποτε άλλου πράγματος» (*Λύση*, 220 B1-5), εφόσον ή σειρά «τό χ είναι άγαπητό για χάρη του ψ, τό ψ για χάρη του ω κ.ο.κ.» δεν μπορεί να είναι άτέλεμα.¹⁰¹

2. Τό ύπερτατο μη τελικό και δίχως προϋποθέσεις αγαθό, που είναι τόσο άτραπαλήτο όσο και έπαρκές για την ευδαιμονία μας, και συνεπώς τό κυρίαρχο συστατικό του αγαθού για 'μάς είναι ή άρετή (ή σοφία και, κατά συνεκδοχήν, έπίσης όλες οι συναρτημένες μ' αυτήν ήθικές άρετές). Η έπιτεύξη αυτού του αγαθού θα πρέπει να άποτελεί τον σκοπόν, ό όποιος καθοδηγεί όλες μας τίς πράξεις (*Τοργ.* 507D6-E1). Διότι άδιάφορο από τό ποιό άλλα αγαθά μπορούμε να άποκτήσουμε ή να χάσουμε, αν έπιτύχουμε τουτο τό συστατικό του αγαθού, θα κατέχουμε τό τελικό αγαθό: θα είμαστε ευδαίμονες (T21, T22).

3. Υπάρχουν και τό καλύτερα, μη τελικά και υπό προϋποθέσεις αγαθά: ή ύψεια, ο πλούτος κ.λπ.¹⁰² Η έπίπτωση που μπορούν να έχουν αυτά στην ευδαιμονία μας είναι έλαχίστη. Συνιστούν όμως αγαθά (T25, T27, *Λύση* 218E, *Ευδή.* 279 A-B, *Μέν.* 78C και 87E)· με αυτά θα είμαστε περισσότερο ευδαίμονες άπ' ό,τι δίχως αυτά, αλλά μόνον εφόσον τά χρησιμοποιούμε σωστά, διότι δεν είναι «άγαθά καθαυτά»: αν άποχωρή-

100. 'Ο Σωκράτης κρατά τους όρους «φέλος», «έπιθεληής» για ό,τι όημιότε παρέχει άρεση, άνεπιθύμητη ύποστήριξη ή έπιτοχή της ευδαιμονίας μας (έκτός αν τους δίδεται άλλη καμιά άπό τά συμπεράσματα). Έτσι στον *Χαρμ.* 174D-E ή έπιτοχή του αγαθού και τό ποιο είναι ή μόνη που είναι «έπιθεληής» (*άφιέλιμος άπειροί ήμάς*). Στόν *Ευδή.* (289A-B) δεν θα είχαμε μεγαλύτερο φέλος (*φέλος ουδέτι*) με την θάνατα, άπ' ό,τι δίχως αυτήν, αν δεν έφαμε πως να την χρησιμοποιήσουμε σωστά. Στόν *Μέν.* (87E-88E) είναι ή παρουσία της σοφίας που κάνει ένα αγαθό *άφιέλιμον*, ή άπουσία της *βλαβερήν*.

101. Η ύψια συνλογιστική όπως στον Πλάτωνα (16 πιο πάνω) και στον Άριστοτέλη (*Ηθ. Ν.* 1093a2b-1).

102. Στην έπιχειρηματολογία για τό *πρώτον φίλον* στον *Λύση* (219C-D) άντιστοιχούν άπό την ύψεια στο 219C και στην συνέχια (219D-220A) από τον πλούτο που ο πατέρας είναι έτοιμος να έδωθει για να σώσει τη ζωή του παιδιού του.

στούν αυτό τη σοφία θά μᾶς βγοῦν ξινά και θά εἴμαστε χειρότερα ἔχοντάς τα ἀπ' ὅ,τι θά ἦμαστε ἀξίως αὐτά (T28, *Mén.* 87E-88D).

4. Τέλος τὰ «ἐνδύματα» (T25), τὰ ὅποια θεωροῦνται ὡς «οὔτε καλά οὔτε κακά», ἐπειδὴ δὲν ἀποτελοῦν ουσιαστικά τοῦ ἀγαθοῦ· ἡ ἀξία τους εἶναι καθαρὰ διαμεσολάβητική· ποτὲ δὲν τὰ θέλουμε γι' αὐτὰ τὰ ἴδια, ἀλλὰ μόνο γιὰ χάρη ἀγαθῶν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἀρχίσαμε τὸ τμήμα 4 τοῦ κεφαλαίου τούτου μέ τὴν παράθεση χωρίων τὰ ὅποια, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὑποστηρίζουν τόσο ἔντροπα τὴ Θεση τῆς Ταυότητος, ὥστε ὅποιαδήποτε ἐπιμνησία τους ποῦ δὲν φτάνει ὡς ἐκείνην νά μᾶς φαίνεται σάν μιὰ ἀξιοβρήγηντα φοβιτισιάκη κίνηση προκειμένου νά ὑποστηρίξουν τὰ ἀστήριχτα. Τί ἄλλο θά μπορούσε νά ἐννοεῖ ὁ Σωκράτης ὅταν δηλώνει ὅτι «τίποτε κακό» δὲν μπορεί νά συμβεῖ σ' ἕνα ἀγαθὸ ἀνθρώπο (T19), πὼς οἱ κατήγοροί του «δὲν μπορούσαν νά τὸν βλάψουν» (T16[α]), πὼς ἀν καεὶς δὲν ἔχει γίνεαι περισσότερο δίκκος, δὲν ἔχει ὑποστει βλάβη (T20), πὼς «ὄλη ἡ εὐδαιμονία συνίσταται στὴν παιδεία και τὴν δικαιοσύνη», πὼς ἡ εὐζωία «ταυρίζεται» μέ τὸ νά ζεῖ κανεὶς δικαία (T15). Ἐπειτα ὁμοσ ἀρχίζου νά ἐμφανίζονται ἀμφιβολίες. Ὅταν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ διώγκωση τοῦ ποσοδείκτη εἶναι κἀρι συνηθισμένο και ἀβλαβές στὴν καθημερινή ὄμιλία («αὐτὴ ἡ δουλειά εἶναι γι' αὐτόν τὸ πᾶν, θά κάνει τὰ πάντα γιὰ νά τὴν πάρει, δὲν θά σταματήσει ποθενά») ἀναρωτιόμαστε ἀν πράγματι δὲν ὑπάρχει καμία πιθανότητα τὸ «τίποτε κακό» στὸ T19 και τὸ «κανένα κακό» στὸ T20 νά ἐννοοῦνται μέ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἡ μετάρωση ἀπὸ τὸ «ὄχι κακό» στὸ T16[α] στὸ «ὄχι μεγάλο κακό» στὸ T16[β], ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ θά ἐπισημανθεῖ, ἐνισχύει τίς ἀμφιβολίες μας. Τοῦτες ἀποκτοῦν ἀκόμη μεγαλύτερο βάρος στὸ T21[β], ὅταν γιὰ νά ἐξηγήσει μέ ποῖον τρόπο «ὄλη ἡ εὐδαιμονία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν παιδεία και τὴ δικαιοσύνη» περιγράφει μιὰ σχέση (ποῦ ἐπανερχεται πῶς διεξοδικά στὸ T22) ἡ ὅποια, ἀν καὶ παραμένει ἐξαιρετικά ἰσχυρή, δὲν εἶναι μέ κανένα τρόπο τόσο ἰσχυρή ὅσο θά ἀπαιτεῖτο ἀπὸ μία ταυότητα. Οἱ ἀμφιβολίες διαχέονται και στὸ T15, μὴδὲς ἀντιληφθοῦμε ὅτι στὴ συνήθη χρήση, τὸ «παῖδόν» μπορούσε νόμιμα νά ἐκπροσωπεῖ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ σχέση.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀρχίζουμε νά ἀναρωτιόμαστε ἀν ἡ προσφυγή στὴ Θεση τῆς Ταυότητος δὲν θά μπορούσε νά εἶναι ἀπλῶς μιὰ πρώτη προσέγγιση στὴν πῶς λειπτή, πῶς παρηναρσιμένη ἄνοψη, ἡ ὅποια θά

παρεῖχε στὸν Σωκράτη ἕνα στέρεο θεμέλιο γι' αὐτὸ ποῦ ἔερούμε ὅτι ἦθελε μέ κάθε θυσία νά ὑποστηρίξει —τὴν Κυριαρχικότητα τῆς Ἀρετῆς— χωρὶς νά ἐκμηδενίσει τὴν εὐδαιμονική ἀξία ὄλων τῶν ἄλλων πραγμάτων στὸν κόσμο του. Ἀναγίττωντας ἕνα ἀξιοπστο πρότυπο γιὰ μιὰ τέτοια σχέση μεταξύ ἀρετῆς και εὐδαιμονίας, βρίσκουμε τὸ πολυσθεντο διάγραμμα ποῦ συνογίσαμε πῶς πάντα στὶς σελίδες. Ἐξακριβώσαμε ὅτι αὐτὸ μᾶς παρέχει μιὰ συνεπή στὸ σύνολὸ τῆς εὐδαιμονιστική θεωρία γιὰ τίς ἐλλογες πράξεις, ἐνῶ ἡ ἀνταγωνιστική τῆς ὄχι, και πὼς ταιριάζει τέλεια μέ μιὰν ὁμάδα ἀπὸ χωρία στὸ τμήμα γ, μέ τὰ ὅποια ἡ ἄλλη δὲν ταίριαζε καθόλου. Δὲν δικαιοῦμαστε νά συμπεράνοῦμε λοιπὸν ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο ὁδηγὸ μας γιὰ νά περιγράψοῦμε τὴν πραγματική σχέση μεταξύ ἀρετῆς και εὐδαιμονίας στὴ σκέψη τοῦ Σωκράτη — αὐτὴν γιὰ τὴν ὅποια θά ἐξέφραζε τὴν προτίμησή του, ἀν εἶχε διατυπώσει αὐτὲς τίς δύο ἐνδάλκτικὲς θέσεις ἐκθέτῶρα και ἔκανε μιὰ λογικά θεμελιωμένη ἐπιλογή μεταξύ τους.¹⁰³

103. Μία ἐνδάλκτική ἀνάδωση τοῦ Σωκρατικοῦ πλινκα ἀξίων, ἡ ὅποια ἔχει πολλὰ κοινά μέ αὐτὴν ποῦ παρουσιάζα δῶ, ἔχει παρουσιαστέι πρόσφατα ἀπὸ τοῦς Brichouse & Smith, 1987:1-27. Ἀποστολὲς ὁμοσ ἡ κυριότερη καινοτομία τῆς δὲν ἔχει ὑποστηρίξει ἀπὸ τὰ κείμενα, ὅστις βασίζεται σὲ μιὰν ὑποθέμενη «σωκρατική διάκριση ἀνάμεσα [α] στὴν ἀρετή θεωρημένη ὡς ψυχική κατάσταση και [β] (στὴν ἀρετή θεωρημένη ὡς) ἕναρετη δραστηριότητα» (2 et passim), ἡ ὅποια δὲν θεμελιώνεται ἀπὸ τὰ σωκρατικά μας κείμενα μιὰ τέτοια διάκριση δὲν ἀναφέρεται ποθενά σὲ ὅποιοδήποτε ἀπὸ τοῦς κείμενοσ διαλόγουσ τοῦ Πλάτωνα, αὐτὲ θά μπορούσε νά διατυπωθεῖ μέ τὸ λέξιλόγιό τους, ὅμοσ θά ἀντιλαμβάνωντοῦσαν οἱ εισηγητές τῆς, ἀν ἀναρωτιότουσαν πὼς θά μπορούσε νά μεταφρασθεῖ ἡ ὄμιση ποῦ παρῆσα στὰ Ἀρχαία Ἑλληνικά δίχως τὴ χρήση τῆς Ἀριστοτέλικῆς ἰδιολέτου, ἔξκ γιὰ τὸ [α] και ἐπέμεια γιὰ τὸ [β]. Καὶ θά ἦταν ἀσφαλῶς ἀναχρονιστικό νά ἀποδίδοῦμε στὴν ἠθική θεωρία τοῦ Σωκράτη τὴ δυνατότητα νά ἐμφαληθεῖ ἀπὸ μιὰ ἀπὸ τίς προσέγγυσε καινοτομίες τοῦ Ἀριστοτέλη.